

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

А. М. Колот,
проректор з навчальної роботи КНЕУ,
д-р екон наук, професор

ВИЩА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ: ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Економічна освіта — особлива сфера життєдіяльності суспільства, у якій відбувається не лише відтворення знань, умінь, навичок, досвіду поколінь у царині економічного буття, але й самого характеру економічного мислення, суспільних цінностей, історичної, соціокультурної самосвідомості нації. Під впливом тих процесів, які прийнято визначати терміном «глобалізація», нині в економічній освіті відбуваються суттєві зміни. Складовими цих змін є зближення різних освітянських шкіл, модернізація освітянської діяльності, уніфікація організацій навчального процесу, формування єдиного освітнього простору. Водночас зберігаються національні традиції, примножуються надбання національних шкіл, що є наслідком згаданих вище процесів глобалізації, формування єдиного соціально-економічного метапростору, небувалого раніше за масштабами та інтенсивністю обміну студентами та викладачами.

Створення загальноєвропейської системи економічної освіти безпосередньо пов'язане з реалізацією основних принципів Болонської декларації в освітній діяльності кожного європейського вищого навчального закладу (ВНЗ).

Всю підготовчу роботу по приєднанню до Болонської декларації Київський національний економічний університет розпочав з комплексного порівняльного аналізу системи освіти в провідних європейських університетах та власної системи освітньої діяльності. Такий порівняльний аналіз з огляду на вимоги Болонської декларації дозволив нам відповісти на принципово важливі питання, а саме:

- 1) якими є наші конкурентні переваги і в чому вони полягають;
- 2) де ми не «дотягуємо» до кращих європейських взірців, в чому ми програємо Європі і де не маємо конкурентних переваг;

3) що маємо робити в інституціональному плані (кредити, модулі, інформаційні пакети тощо) та в плані щодо покращення змістових характеристик освітньої діяльності.

Як засвідчили результати аналізу, ми маємо певні конкурентні переваги, зокрема:

— значно кращу гуманітарну підготовку порівнянно з багатьма зарубіжними ВНЗ і за будь-яких заходів щодо входження до загальноєвропейського освітнього простору не повинні її втрачати;

— ґрунтовнішою, глибокою, більш предметнішою є фундаментальна підготовка, яка закладає підвалини подальшої міжпрофесійної мобільності, створює передумови для високої конкурентоспроможності не лише на момент випуску фахівців, а й на тривалий час практичної діяльності.

Є й інші конкурентні переваги, але є й потреба удосконалення освітньої діяльності. Невідповідності з освітою європейського формату залишаються досить суттєвими, тому й заходи щодо імплементації європейського досвіду, гармонізації національної і європейської освіти мають бути і комплексними, і багатими за змістом, включати одночасно як зміни інституціонального, так і змістового та науково-методичного характеру.

Саме таким за структурою є план заходів по приєднанню до Болонського формату, що затверджений Вченою радою КНЕУ і нині успішно реалізується. Ректорат університету не схильний стверджувати, що університет де-факто вже повністю «доріс» до європейських стандартів в освіті і приєднання, про яке йде мова, це справа суто формального характеру. Переконані, що за цілого ряду напрямів ми ще не вписуємося у Болонський процес, а по окремих — до останнього часу навіть здавали позиції, які мали до початку перебудовчих процесів (наприклад, у науковій роботі).

Ми виходимо з того, що освітня діяльність відповідно до вимог Болонської декларації — це не тільки і не стільки рівні, модулі, експерименти, кредити, рейтинги. Це, перш за все, нова філософія освітньої діяльності, це нові принципи організації навчального процесу, це новий тип відносин між викладачем і студентом, це нові «технології» опанування знань, це унеможливлення репродуктивних методів навчання, це прозорість навчального процесу і ще багато іншого.

Чи не найсуттєвішим «вузьким місцем» у вищій економічній освіті залишається наукова робота і, перш за все, наукова діяльність викладачів. Для європейської вищої шко-

ли, звичайно кращої, яка формувалася упродовж декількох століть, завжди аксіомою було наступне положення: викладач має йти в аудиторію з власним науковим доробком, його лекція — це результат завершених чи виконуваних науково-дослідних робіт.

Нині в західному університеті середнього рівня важко знайти професора, який читає основні курси і не є активним дослідником, не друкується в провідних журналах світу. Якщо ж застосуємо до деяких наших керівників курсів західні мірки стосовно участі в наукових дослідженнях, то прийдемо до невтішного висновку: немалу частку дисциплін у наших вищих навчальних закладах викладають скоріше викладачі-методисти, а не активні науковці-дослідники.

Занепад науково-дослідної роботи, який стався з відомих причин, серйозно ускладнює досягнення європейських стандартів в освіті. Особисто переконаний у тому, що важливою складовою входження до єдиного європейського простору має бути пошук традиційних та нетрадиційних джерел фінансування науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах. Не можемо, не маємо права забувати про те, що сьогоднішні недоліки у науковій роботі викладача — це його завтрашні провали у педагогічній діяльності. Очевидно настав час, коли в міру вирішення нагальних проблем матеріального заохочення викладачів маємо все більше коштів спрямовувати на наукові розробки за рахунок власних коштів вищих навчальних закладів. Ці ж кошти повернуться працюючим, творчим викладачам, які науково збагатять себе і навчальний процес, водночас покращать свій добробут.

Переконаний, що входження до єдиного європейського простору, досягнення конкурентоздатності, що відповідає європейським стандартам неможливе без комплексних заходів щодо упорядкування робочих навчальних планів, включаючи як змістову їх складову, так і структуру навчальної роботи. Не можна не зазначити, що саме у цій царині маємо немало невідповідностей між нашою практикою освітньої діяльності та західноєвропейською, і яка пов'язана саме з кількістю навчальних дисциплін, обсягами навчального часу і його розподілом.

Маємо констатувати, що вища економічна освіта все ще не може позбутися одного з суттєвих недоліків, який складався роками — хибної тенденції до дроблення курсів, формування навчального плану не виходячи з інтересів студентів.

нтів, а під конкретного викладача кафедри. Склалося так, що нині немало дисциплін навчальних планів підготовки фахівців напряму «Економіка і підприємництво» можна розглядати лише як розділ повноцінної навчальної дисципліни. За нашою оцінкою, біля 1/3 дисциплін навчальних планів підготовки економістів мають загальний обсяг 1,0—1,5 кредити, а біля 50 % дисциплін мають кількість кредитів не більше 2-х.

Може виникнути і виникає питання: «А що поганого у тому, що ми маємо велику кількість дисциплін? Може це слід трактувати як наш позитив чи здобуток?!» За нашою оцінкою надмірна кількість дисциплін, а по суті — це міні-дисципліни, явище, що має переважно негативні наслідки, з огляду на наступне:

1. Кожна дисципліна повинна мати чітко визначений предмет, логіку викладання матеріалу. Це має бути матеріал системного характеру, це має бути система знань. Цієї системи знань за природою не може бути у міні-дисциплінах.

2. Міні-курс передбачає відповідну кількість годин, в межах яких знову ж таки за природою неможливо запровадити тренінгові технології, організувати виконання комплексних завдань.

3. Велика кількість міні-дисциплін — це неминуче дублювання у викладенні матеріалу, це масові ситуації, коли один і той же категоріальний апарат розглядається у 3-х — 4-х дисциплінах, до цього ж у різній інтерпретації.

4. Завелика кількість дисциплін і, перш за все, нагромадження тих, які слід розглядати як розділ повноцінного курсу, призводить до перевантаження студентів і викладачів.

Нагадаю, як виглядає навчальний план класичного європейського взірця. Студенти вивчають в рік, як правило, 10 дисциплін (по 5 за семестр). Аудиторне навантаження на дисципліну — три години, отже тижневе навантаження складає, як правило, 15 годин. Навчальні плани в окремі навчальні роки, за нашими даними, містять максимум 6 дисциплін на семестр (на рік 12), отже максимальне тижневе аудиторне навантаження складає 18 годин.

Кількість кредитів, тобто трудомісткість навчальної діяльності в Європі за системою ECTS складає 60. Один кредит за європейськими мірками — це 36 академічних годин. За умови, що студент вивчає у європейських ВНЗ максимум 6 дисциплін за семестр, кількість кредитів у розрахунку на 1 дисципліну за нашою, вітчизняною методологією (1 кре-

дит — 54 години) буде складати близько 4,0. А тепер запитаємо себе чи багато дисциплін наших навчальних планів мають кількість кредитів у діапазоні 3,5—4?

Ще один напрям навчальної діяльності, який потребує підвищеної уваги в процесі підготовки до входження у єдиний європейський освітній простір — це удосконалення структури робочого часу як викладача, так і студента та наповнення якісно новим змістом різних видів педагогічного навантаження.

За останні роки у більшості ВНЗ України, які готують економістів, сталися позитивні зміни стосовно зменшення частки аудиторних занять. Водночас зросли обсяги індивідуальної та самостійної роботи студентів. Але маємо визнати, принаймні я і мої колеги з КНЕУ це визнаємо, що зменшення аудиторних занять далеко не завжди супроводжувалось і супроводжується якісним наповненням змісту самостійної роботи та контролю її результатів.

За нашими спостереженнями та оцінками студенти європейських ВНЗ значно плідніше працюють у ході самостійної роботи порівняно з нашими студентами, вони мають напружені індивідуальні завдання, які повинні виконати у ході самостійного опрацювання навчального матеріалу. Це і підготовка рефератів, есе, це і виконання робіт розрахункового характеру, це і підготовка доповідей, це і підготовка реферативних матеріалів з публікацій з тих чи інших проблем і багато іншого. Роботи, що їх має виконати студент під час самостійної роботи, підлягають перевірці професором чи доцентом і захисту виконаних робіт під час індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентом. Отже, самостійна робота має конкретний результат, вона підлягає перевірці, захисту і оцінюванню. З огляду на досвід зарубіжних ВНЗ маємо переглянути існуючу в наших закладах практику організації самостійної роботи, наповнити реальним змістом індивідуальну роботу викладача зі студентом.

Розпочинати цю важливу роботу маємо з розробки розгорнутих робочих навчальних програм дисциплін, де має бути «виписана» вся технологія індивідуальної та самостійної роботи студентів, як і інші складові роботи викладача і студента з окремо взятої дисципліни.

Важливою складовою навчальної діяльності була і залишається система оцінювання, діагностика знань студентів. Незалежно від входження до Болонського процесу ця проблематика для наших ВНЗ є актуальною, а з огляду на

приєднання до вимог європейської спільноти її актуальність зростає на порядок вище.

У ході підготовки до приєднання до Болонського процесу стосовно оцінювання всім нам належить вирішити триєдине завдання:

1. Опрацювати найбільш доцільні підходи до діагностики знань студентів з урахуванням накопиченого досвіду у вищій школі України.

2. Опанувати систему оцінювання знань за шкалою ECTS тобто шкалою системи Європейських залікових кредитів.

3. Відпрацювати «технологію» взаємопереведення оцінок, що прийняті у вітчизняній практиці, до оцінок ECTS.

Друге і третє завдання носить «технологічний» характер, особливих складнощів щодо врахування вимог ECTS тут немає. Але було і залишається актуальним перше, головне завдання, — як досягти найбільш об'єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало притаманні йому функції і, перш за все, дві головні — контролюючу і мотивуючу.

Узагальнивши загальноосвітні тенденції в системі оцінювання знань, у себе в КНЕУ ми розробили комплексну систему діагностики знань, яка враховує оцінювання як поточної роботи, так і підсумкову діагностику знань у формі іспиту. Завдання, що виносяться у нас на іспит, мають узагальнюючий характер, дозволяють оцінювати рівень творчого, цілісного бачення курсу, уміння синтезувати отримані знання, використовувати їх для аналізу ситуацій та формулювання свого відношення до тих чи інших проблем.

Ще раз наголошу, підсумкове оцінювання, за нашим переконанням, має проводитися у формі іспиту. Для економічних спеціальностей це має бути аксіомою. Адже лише при підсумковому оцінюванні знань у формі іспиту маємо можливість перевірити усвідомлення глибинних засад щодо структури, змісту, логіки курсу, розуміння програмного матеріалу як системи знань та взаємозв'язків між змістовими модулями, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. З огляду на зазначене викликає сумніви правомірність пропозицій деяких наших колег щодо відмови від іспитів та заміни їх системою поточного модульного контролю.

В контексті входження до Болонського процесу маємо визначитися також з доцільністю збереження ряду усталених складових організації навчального процесу та внести

зміни, що корелюють із загальноєвропейською практикою. Так, існує необхідність внесення змін і доповнень до Порядку ліквідації академзаборгованості. Зазначу, що студенти західноєвропейських ВНЗ, як правило, мають право ліквідувати академзаборгованість упродовж наступних сесій та продовження терміну навчання.

Потребує критичної оцінки діючий порядок державної атестації. Якщо студент виконував упродовж чотирьох років вимоги державного стандарту, то яка потреба в додатковому контролі з боку ДЕК у його нинішньому форматі? Чи не доцільніше передбачити державний іспит при вступі до магістратури?

Набуття конкурентних переваг, прирощення якості освіти неможливе без активізації навчального процесу. Слід визначити, що вища економічна школа України ще не повністю позбавилася шкільних форм організації навчання. У зв'язку з перебудовчими процесами в країні, зміною навчальних планів певний час ми мали проблеми з навчально-методичним забезпеченням. Бракувало сучасних підручників, посібників, навчальних видань для самостійного вивчення програмного матеріалу. У цей період (далеко не найкращий у нашій історії) склалася своєрідна педагогічна «майстерність», коли викладач змушений був диктувати зміст основних положень теми, а студент занотовувати цей зміст. Нині ситуація з навчально-методичним забезпеченням суттєво змінилася на краще. З абсолютної більшості дисциплін навчального плану ми маємо добротні, сучасні підручники, посібники, які підготовлені нашими викладачами. Але тут виникла чергова проблема. Викладачі вже звикли до тієї, м'яко кажучи, своєрідної методики викладання. Одні вже «виросли» на цій методиці і іншої не знають, або не хочуть знати, деякі викладачі усвідомлюють всю порочність викладання під диктовку, але від неї не відмовляються, вона їх влаштовує. Немало й таких викладачів, яким бракує досвіду, професійних навичок, знань з сучасних методик і технологій викладання економічних дисциплін. Проте, при зростаючих потоках сучасної наукової інформації репродуктивне засвоєння студентом необхідного обсягу знань стає вже неприпустимим. Для вирішення цієї проблеми викладачу необхідно широко застосовувати весь арсенал існуючих сучасних технологій та інтерактивних методів навчання, а з метою розширення діапазону освітніх послуг варто активізувати роботу з розробки і застосування дистанційних програм підготовки фахівців.

Хочу привернути Вашу увагу і до такої суттєвої обставини, яка за нашою оцінкою є однією з умов входження України в Болонський процес. Мова йде про започаткування нового етапу у формуванні сучасних відносин між викладачем і студентом, а саме — забезпечення прозорості навчального процесу в самому широкому розумінні цього слова, без чого будь-які реформи втратять свій сенс. Ця прозорість має досягатися, перш за все, максимальною інформованістю студента. Доцільно видати довідники для студентів, забезпечити інформацією про Болонський процес всіх учасників навчального процесу.

Вважаємо, що студенти наших університетів вже на початку семестру повинні знати, що вони мають опанувати, що від них вимагається, якими будуть критерії оцінювання його знань, скільки балів і за що вони можуть отримати під час поточних та підсумкових контрольних заходів. Для цього на відповідних сайтах університетів слід по кожній з дисциплін навчального плану розмістити методичні матеріали, складовими яких повинні бути: перелік питань, що охоплюють зміст робочої програми дисципліни; приклади типових завдань, що виносяться на іспит; порядок поточного і підсумкового оцінювання знань з дисципліни; особливості поточного контролю знань студентів заочної форми навчання; зразок екзаменаційного білета; список рекомендованої літератури.

Знову звертаючись до власного досвіду, зазначу, що в КНЕУ по кожному з напрямів, на яких я наголошував, розроблені і реалізуються відповідні заходи:

- 1) реалізується цільова програма удосконалення наукової роботи з урахуванням вимог Болонської декларації;

- 2) з 1 вересня 2004 р. введені нові робочі навчальні плани, в яких передбачене значне скорочення кількості дисциплін у семестрі і робота у цьому напрямі продовжується;

- 3) з урахуванням досвіду кращих європейських ВНЗ розроблені нові робочі навчальні програми;

- 4) видано довідник студента з інформацією про основні засади організації навчального процесу, поточне і підсумкове оцінювання знань, порядок нарахування стипендій, ліквідацію академзаборгованостей, наукову діяльність студентів, соціальний захист тощо;

- 5) постійно оновлюються сайти, на яких розміщується для студентів якомога більше інформації з організації навчального процесу;

- 6) більшість молодих викладачів університету охоплені тренінг-курсами «Сучасні методики навчання»;
- 7) з 1 вересня 2004 р. вводиться шкала оцінювання знань за системою ECTS;
- 8) проводиться розробка інформаційних пакетів у розрізі спеціальностей;
- 9) розпочато підготовчу роботу щодо видачі випускникам додатків до дипломів, що відповідають загальноєвропейським вимогам.

На завершення зазначу, — Болонський процес не є процесом, що має ознаки певної автономії чи надбудови. Це власне те, чим мали б опікуватися щоденно незалежно від того, освячена чи ні ця важлива для освіти діяльність під назвою Болонська декларація. Далі маємо прийняти за вихідну засаду і наступне: те, що отримало назву Болонський процес, те, що характеризує його зміст — це має бути не уніфікацією європейської освіти, а її гармонізацією.

Болонський процес міг би мати й іншу назву та форми реалізації, але для нас це має означати лише одне: маємо завдяки цьому процесу набути нових конкурентних переваг, маємо досягти нового рівня конкурентоздатності наших випускників і одночасно гармонізувати нашу освіту, зробити так, щоб ми були зрозумілі Європі, а Європа була зрозуміла нам. Ті ж елементи уніфікації, які є в документах Болонського процесу, маємо так вписати в практику освітньої діяльності, щоб не зашкодити вітчизняній освіті, зберегти елементи власних конкурентних переваг та приростити їх кращими надбаннями світової практики.

Л. А. Медвідь,

канд. пед. наук, доцент КНЕУ

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах на шляху переходу нашої держави від командно-адміністративної до соціально-орієнтованої ринкової економіки перед системою загальної та професійної освіти стоїть завдання не тільки задовольнити поточні потреби виробництва у робочій силі, яка відповідала б рівню його розвитку, а й сформувати освіченого, конкурентоспроможного, мобільного на ринку праці працівника ново-